กระบวนทัศน์ธรรมมาภิบาลสำหรับผู้นำยุคโลกาภิวัตน์

อุทัย สติมั่น
มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
Email:Thaisati4591@gmail.com

บทคัดย่อ

แนวคิดธรรมาภิบาลสำหรับผู้นำในปัจจุบันยังมีอำนาจแบบอัตตาธิปไตย รวมถึงอุปาทาน 4 แฝงอยู่ ทั้งนี้โดยพิจารณาจากเป้าหมายในเชิงผลประโยชน์ จะมุ่งประโยชน์ส่วนตนเป็นหลักมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม ส่วนพุทธธรรมาภิบาลจะเน้นประโยชน์ทั้งสองคือประโยชน์ของทุกฝ่าย รวมทั้งประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้า สาเหตุสำคัญที่ทำให้ธรรมาภิบาลไม่ประสบความสำเร็จส่วนหนึ่งเกิดจากความสลับซับซ้อนของสังคมและสิ่งแวดล้อมในระดับต่างๆเช่น ระดับนานาชาติ ระดับประเทศ ระดับสังคม ระดับองค์กร และระดับครอบครัว แนวคิดพุทธธรรมาภิบาลให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมซึ่งถือว่าเป็นความรับผิดชอบร่วมกันของคนทั้งโลก จะเห็นได้ว่า ธรรมาภิบาลนั้นเป็นเรื่องของการบริหารจัดการผลประโยชน์ของผู้มีส่วนได้เสียซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญและยากที่สุด จุดอ่อนสำคัญของแนวคิดธรรมาภิบาลแบบวิทยาการโลกปัจจุบันก็คือเป็นแนวคิดแบบวัตถุนิยมหรือประโยชน์นิยม และให้ความสำคัญกับผู้นำ มากกว่าประชาชนโดยใช้กฎหมายหรือกติการ่วมเป็นเครื่องมือควบคุมประชาชนมากกว่าที่จะเริ่มต้นภายในจิตใจซึ่งมีความละเอียดลึกซึ้งอันเป็นบ่อเกิดแห่งปัญหา

คำสำคัญ: ธรรมาภิบาล; กระบวนทัศน์; ผู้นำยุคโลกาภิวัฒน์

Good Governance for the Leadership in the Globalization: A Buddhist Paradigm

Uthai Satiman
Suan Dusit University
Email:Thaisati4591@gmail.com

Abstract

The concept of good governance for the present leadership is still concerned with self-governance including 4 attachments by the consideration of goal of interest i.e. individual benefit rather than collective one. On the contrary, Buddhist good governance emphasizes both benefits i.e. temporal and spiritual benefits. The main cause resulting in the failure of good governance is partially derived from a complex society and environment in different levels such as nation, country, society, organization and family.

The idea of Buddhist good governance regards environment as global responsibility. It is seen that good governance that concerns the management of benefit of stakeholders is main and toughest matter. The weak point of good governance in modern academics is a matter of materialism and utilitarianism and accentuates leadership rather than people by usage of manual law or regulations for taking control of people rather than inner mind, the subtler source of problems.

Keywords: Good Governance; Paradigm; Leadership in the Globalization

บทนำ

ยุคโลกาภิวัตน์ มีปัญหามากมาย ตั้งแต่ปัญหาพื้นฐานไปจนถึงปัญหาระดับโครงสร้าง ตัวอย่างของปัญหาต่างๆ ได้แก่ ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนขยายตัวไปในวงกว้าง ปัญหาด้านสังคม ปัญหาด้านการเมือง ปัญหาสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ปัญหาข้อพิพาทระหว่างพรมแดน หลายประเทศประสบปัญหาเพราะไม่สามารถสร้างสันติภาพภายในประเทศของตนได้ ปัญหาดังกล่าวกำลังรอแนวทางการแก้ไข ในแวดวงวิชาการปัจจุบันได้มีความพยายามที่จะนำพระพุทธศาสนาเข้าไปผูกพัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสังคม มีความพยายามที่จะตีความพุทธธรรมให้ครอบคลุมปัญหาใหม่ๆ เนื่องจากพุทธศาสนาแบบจารีตที่เน้นการแก้ปัญหาแบบปัจเจกบุคคลไม่เพียงพอต่อการตอบปัญหาของสังคมยุคใหม่ที่เต็มไปด้วยความสลับซับซ้อนได้ (พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร, 2549) ที่ผ่านมากล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีความขัดแย้งน้อยที่สุด พระพุทธเจ้าสามารถสร้างสังคมสงฆ์ขึ้นมาให้เป็นแบบอย่างของรูปแบบการปกครอง หรือรูปแบบการบริหารจัดการในยุคปัจจุบันได้เป็นอย่างดี เหตุผลสำคัญคือ พระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ก็ยังคงมีความสำคัญ และสามารถนำไปปรับประยุกต์ให้เข้ากับยุคสมัยได้ ดังความตอนหนึ่งที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในปุปผสูตรว่า *“เราไม่ขัดแย้งกับโลก แต่โลกขัดแย้งกับเรา ผู้กล่าวเป็นธรรมไม่ขัดแย้งกับใครในโลก สิ่งที่บัณฑิตสมมุติว่าไม่มีในโลก แม้เราก็บอกว่าสิ่งนั้นไม่มี สิ่งใดที่บัณฑิตสมมุติว่ามีในโลก แม้เราก็บอกว่าสิ่งนั้นมี... อุบล ปทุม บุณฑริก เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ เติบโตพ้นน้ำ ตั้งอยู่ในน้ำแต่ไม่ติดน้ำ แม้ฉันใด ตถาคตเกิดในโลก เติบโตในโลก ครอบงำโลก โลกฉาบทาไม่ได้ ฉันนั้นเหมือนกัน”* (สำ.ข. (ไทย)17/94/178) พุทธดำรัสข้างต้นตีความได้ว่า คำว่า “ตถาคต” หมายถึง “ธรรม” หมายถึง “ตถาคต” ดังพุทธพจน์ว่า “ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นชื่อว่าเห็นตถาคต” ดังนั้นพระธรรมของพระองค์หากรู้จักประยุกต์ใช้ย่อมสามารถแก้ปัญหาต่างๆ ในโลกได้อย่างแท้จริง มีเพียงกิเลสของมนุษย์เท่านั้นที่เห็นว่าธรรมของพระพุทธองค์ล้าสมัย พุทธธรรมาภิบาล หรือธรรมาภิบาลตามแนวพุทธเป็นกระบวนทัศน์การบริหารอย่างหนึ่งที่ผู้นำยุคปัจจุบันจะละเลยมิได้ ทั้งนี้เพราะหลักการดังกล่าวสามารถใช้แก้ปัญหาต่าง ๆ ที่มีความสลับซับซ้อนอย่างยิ่งดัง ด้วยผู้เขียนเห็นว่าแนวคิดธรรมาภิบาล หรือ Good Governance ตามแนวตะวันตกที่มีการกล่าวถึงอย่างแพร่หลายในปัจจุบันนั้นยังมีจุดอ่อน และความไม่ชัดเจนในหลายประเด็น ทั้งในแง่ความหมาย เป้าประสงค์ รวมถึงกระบวนวิธีการปฏิบัติหากจะทำให้สมบูรณ์ ทั้งนี้ผู้เขียนได้ทำการวิเคราะห์คำสอนในพระพุทธศาสนาโดยยึดคัมภีร์จักกวัตติสูตรซึ่งเป็นพระสูตรที่สำคัญยิ่งเกี่ยวกับการบริหารจัดการหรือการปกครอง และมีความใกล้เคียงกับหลักธรรมาภิบาลมากที่สุด พร้อมกันนี้ยังได้นำหลักฐานจากส่วนอื่นๆ ในพระไตรปิฎกมาสนับสนุนโดยพิจารณาจากกรอบหลักธรรมาภิบาลปัจจุบัน ประเด็นวัตถุประสงค์ในการศึกษาอื่นๆ ที่ผู้เขียนได้กำหนดไว้เป็นแนวทาง เช่น อะไรคือที่มาของแนวคิดธรรมาภิบาล อะไรคือความแตกต่างของคำว่า ธรรมราชา หรือธรรมาภิบาล อะไรคือจุดอ่อนของธรรมาภิบาลแบบปัจจุบัน รวมถึงบทบาทของพุทธศาสนาจะมีส่วนช่วยพัฒนาธรรมาภิบาลให้เกิดขึ้นกับสังคมโลกโดยรวมได้อย่างไร

แนวคิดธรรมาภิบาล

ธรรมาภิบาล“Good Governance” เป็นศัพท์ที่พัฒนามาจากคำว่า “Good Government” ซึ่งแนวคิดดังกล่าวส่วนหนึ่งเกิดจากกระบวนการโลกาภิวัตน์ หรือการแผ่ขยายอำนาจอิทธิพลของชาติมหาอำนาจสู่ชาติด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนา ซึ่งเกิดขึ้นหลังยุคสงครามเย็นได้สิ้นสุดลง สหรัฐอเมริกาได้กลายเป็นมหาอำนาจหมายเลขหนึ่งของโลก อเมริกาได้มีความพยายามที่จะจัดระเบียบโลกใหม่ โดยการแผ่ขยายแนวคิดและอิทธิพลไปในส่วนต่างๆ ของโลกเพื่อความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ และความมั่นคงทางการทหารของสหรัฐเอง กระแสโลกาภิวัตน์จึงเป็นอำนาจเผด็จการแบบใหม่ที่อาศัยการครอบงำจากทุนขนาดใหญ่ที่มีอิทธิพลเหนือรัฐบาลของแต่ละประเทศ ประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม จึงถูกใช้เป็นเพียงเครื่องมือของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ โดยร่วมกับกลุ่มผู้นำหรือนักการเมืองท้องถิ่น อันเป็นสาเหตุนำไปสู่การปกครองที่ไม่เป็นธรรม แนวคิดธรรมาภิบาลจึงเกิดขึ้นโดยมีที่มาอย่างน้อย 2 ประการ คือ

1. จากเจตนารมณ์ของนักวิชาการ หรือนักรัฐศาสตร์ที่ต้องการให้มนุษยชาติมีระบบการปกครองที่ดีและเป็นธรรม เนื่องจากปัจจุบันกลไกการปกครองไม่เพียงพอต่อการรับมือกับสังคมที่สลับซับซ้อนมากขึ้นได้

2. เกิดจากกลุ่มทุนใหญ่ที่อยู่เบื้องหลัง World Bank (ธนาคารโลก) และ IMF (กองทุนการเงินระหว่างประเทศ) ที่ต้องการหลักประกันให้แก่เจ้าหนี้ในการทวงหนี้ซึ่งรัฐบาลท้องถิ่นล้วนเป็นตัวแทนของกลุ่มทุนท้องถิ่นต่างๆ

สำหรับประเทศไทยหลังจากเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ “ต้มยำกุ้ง” ในปี 2540 ซึ่งถือว่าเป็นประเทศลูกหนี้ที่เข้าโครงการรับความช่วยเหลือจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ย่อมไม่อาจจะหลีกเลี่ยงแนวคิดและอิทธิพลดังกล่าวได้ แนวคิดธรรมาภิบาลจึงเป็นส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับข้อตกลงในโครงการรับความช่วยเหลือจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ กล่าวกันว่าสาเหตุที่ประเทศไทยประสบภาวะวิกฤตเศรษฐกิจส่วนหนึ่งเกิดจากการทุจริตคอรัปชั่นทั้งในแวดวงนักการเมือง แวดวงนักธุรกิจ รวมถึงแวดวงข้าราชการอันนำมาซึ่งความไร้เสถียรภาพภายในประเทศ อีกส่วนหนึ่งเกิดจากกระบวนการโลกาภิวัตน์โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีมีการโจมตีค่าเงินบาทจากกลุ่มทุนต่างชาติขนาดใหญ่ ทำให้นักวิชาการไทยกลุ่มหนึ่งเรียกร้องให้รัฐบาลสร้าง “ธรรมรัฐแห่งชาติ” ขึ้น ในระยะแรก คำว่า ธรรมาภิบาล มีนักวิชาการไทยหลายท่านได้บัญญัติศัพท์เรียกกันไปต่าง ๆ มาก่อน เช่น สุประศาสนการ ธรรมรัฐ ธรรมราษฎร์ การกำกับดูแลที่ดี ประชารัฐ รัฐาภิบาลการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี และกลไกประชารัฐที่ดี

ในส่วนของความหมายนั้น UNDP (United Nation Development Program) หน่วยงานสังกัดองค์การสหประชาชาติ ได้ให้นิยามความหมายของ Good Governance หรือธรรมาภิบาลว่า คือการใช้อำนาจทางการเมือง การบริหาร และเศรษฐกิจในการดำเนินภารกิจ กิจกรรมต่าง ๆ ของประเทศในทุกระดับ โดยมีกลไก กระบวนการ สถาบันซึ่งประชาชนและกลุ่มต่าง ๆ สามารถแสดงออกถึงความต้องการผลประโยชน์ การใช้สิทธิและหน้าที่ตามกฎหมาย การประสาน ประนีประนอมความแตกต่างโดยผ่านกลไก กระบวนการและสถาบันเหล่านั้น

เมื่อกล่าวโดยสรุป ธรรมาภิบาล หมายถึง การบริหารจัดการทรัพยากรทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อการพัฒนาของประเทศ โดยมีการเชื่อมโยงองค์ประกอบทั้งสามส่วนของสังคม คือ ภาคราชการ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาสังคม และให้มีการสนับสนุนซึ่งกันและกันอย่างสร้างสรรค์ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจ สังคม การเมืองอย่างสมดุล ส่งผลให้สังคมดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ตลอดจนมีการใช้อำนาจในการพัฒนาประเทศชาติให้เป็นไปอย่างมั่นคงยั่งยืน และสามารถตรวจสอบได้

สำหรับประเทศไทยในภาคราชการได้เริ่มดำเนินการสร้าง “ธรรมาภิบาล” ขึ้นแล้ว กล่าวคือ ได้มีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. 2542 โดยระเบียบนี้กำหนดให้ทุกหน่วยงานของรัฐ ดำเนินการบริหารจัดการโดยยึดหลักการ 6 หลัก ได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า

สำหรับในภาคธุรกิจเอกชนและภาคประชาสังคม การสร้างธรรมาภิบาลให้เกิดขึ้นนั้น ยังไม่มีการดำเนินการในเรื่องนี้อย่างกว้างขวางมากนัก รวมทั้งประชาชนยังขาดความเข้าใจในเรื่องนี้อย่างดีพอ จึงทำให้ยังขาดกลไกของการตรวจสอบและการกำกับดูแลในการปฏิบัติงานเพื่อก่อให้เกิด “ธรรมาภิบาล” ขึ้นอย่างแท้จริง เพราะหลักการพื้นฐานของแนวคิดดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานผลประโยชน์ หรือความเห็นแก่ตัวดังกล่าวข้างต้น ผู้เขียนเห็นว่าแม้ธรรมาภิบาลจะเป็นสิ่งที่ดีโดยหลักการ แต่หากพิจารณาในรายละเอียดจะพบปัญหาจริยศาสตร์อันเป็นความขัดแย้งระหว่าง ธรรมาภิบาลเล็กระดับบุคคล หรือองค์กร กับธรรมาภิบาลใหญ่ระดับประเทศ ไปจนถึงระดับโลก

จะเห็นได้ว่าธรรมาภิบาลนั้นเป็นเรื่องของการบริหารจัดการผลประโยชน์ของผู้มีส่วนได้เสีย (stakeholders) ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญและยากที่สุด จุดอ่อนของแนวคิดธรรมาภิบาลแบบตะวันตกก็คือเป็นแนวคิดแบบวัตถุนิยม หรือประโยชน์นิยม นอกจากนี้กระบวนการธรรมาภิบาลในปัจจุบันยังให้ความสำคัญกับผู้นำ ผู้บริหารมากกว่าพนักงาน หรือประชาชน รวมถึงระดับโครงสร้างมีการใช้กฎหมาย กฎบัตร หรือกติการ่วมเป็นเครื่องมือมากกว่าที่จะเริ่มต้นที่ภายในจิตใจ ซึ่งมีความละเอียดลึกซึ้งและเป็นรากเหง้าแห่งปัญหาที่แท้จริง นอกจากนี้ธรรมาภิบาลดังกล่าวยังมีลักษณะหยุดนิ่ง นั่นคือมุ่งเพียงสันติภาพภายนอก สุขภายนอกเท่านั้น ไม่เอื้อต่อการเข้าถึงธรรมหรืออุดมคติที่สูงขึ้นไปอีก ในขณะที่พุทธศาสนามีอุดมการณ์และเป้าหมายที่สูงส่งและแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืนอย่างแท้จริง นั่นคือพื้นที่สีดำที่ทุกฝ่ายจะได้ผลประโยชน์ร่วมกันทั้งทางเศรษฐกิจ ทางสังคม และทางธรรมะโดยไม่มีความขัดแย้ง

สังฆสังคมต้นแบบแห่งพุทธธรรมาภิบาล

การพัฒนาหรือสร้างระบบธรรมาภิบาลให้เกิดขึ้น ปัญหาที่สำคัญอย่างหนึ่ง ก็คือปัญหาอันเกิดจากตัวผู้นำไม่มีคุณธรรมซึ่งพระพุทธองค์ทรงเห็นว่าการจะเปลี่ยนผู้นำที่ไม่ดีย่อมทำได้ยาก เพราะผู้นำที่ไม่ดีเหล่านั้นก็ย่อมพยายามที่จะรักษาอำนาจของตนไว้ให้นานที่สุด ดังที่ปรากฏในสังคมยุคปัจจุบันซึ่งเป็นสาเหตุของความล้มเหลวแห่งระบบธรรมาภิบาล ตัวอย่างของการสร้างสังคมธรรมาภิบาลที่ดีที่สุด คือ สังคมสงฆ์ พระพุทธองค์ทรงเห็นว่าการจะเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองการปกครองโดยล้มล้างระบอบผู้นำที่ไม่ดีนั้นทำได้ยาก พระองค์

จึงทรงสถาปนาสังคมขึ้นมาใหม่ โดยผู้เขียนเรียกว่า สังฆะสังคม หรือสังคมสงฆ์ ซึ่งเป็นสังคมที่เปิดโอกาสให้มนุษย์ทุกคน ทุกเผ่าพันธุ์ ทุกเชื้อชาติและทุกศาสนา เข้าสู่ความเป็นเอกภาพภายใต้พระธรรมวินัยที่ทุกคนต้องปฏิบัติเฉกเช่นเดียวกัน ความเสมอภาคดังกล่าวปรากฏในกัณณกัตถลสูตร ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสความเสมอกันแห่งสติปัญญาของวรรณะทั้ง 4 ว่าไม่แตกต่างกันเลย ดังนี้

> *วรรณะ 4 จำพวกนี้ ไม่แตกต่างกันเลยแม้แต่น้อย คือวิมุตติกับวิมุตติไม่แตกต่างกัน เปรียบเหมือนบุรุษผู้เก็บไม้สักแห้งมาก่อไฟให้ลุกโพลงขึ้น ต่อมาบุรุษอีกคนหนึ่งเก็บไม้มะม่วงมาก่อไฟให้ลุกโพลงขึ้น ต่อมาบุรุษอีกคนหนึ่งเก็บไม้มะเดื่อมาก่อไฟให้ลุกโพลงขึ้น เปลวกับเปลว สีกับสี แสงกับแสงของไฟที่เกิดขึ้นจากไม้ต่างๆ กันนั้น ไม่มีความแตกต่างกันเลย* (ม.ม.(ไทย)13/380/466)

สังคมสงฆ์ที่พระพุทธเจ้าผู้ทรงสถาปนาขึ้นเป็นสังคมตัวอย่างที่สมาชิกในสังคมอาจจะยังไม่เป็นพุทธะทั้งหมด แต่เป็นสังฆะโดยรูปแบบที่มีแบบแผนการดำเนินชีวิตสอดคล้องและเอื้อต่ออุดมคติ ซึ่งจะทำหน้าที่สร้างสังคมให้เป็นสังฆะอย่างแท้จริง เมื่อพระพุทธองค์ได้จัดตั้งสังคมสงฆ์ขึ้นมาแล้ว พระองค์ก็ได้วางระบบระเบียบกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ซึ่งเป็นสิ่งสมมติไม่มีอยู่จริงในธรรมชาติ แต่อาศัยหลักความจริงในธรรมชาติเป็นเกณฑ์เพื่อให้มนุษย์ทั้งหลายเข้าถึงธรรม ระบบระเบียบทั้งหมดนี้เรียกว่า “วินัย” หลักการพัฒนาสังคม ให้เป็นสังคมภิบาล ซึ่งเป็นระดับหนึ่งในธรรมาภิบาลยุคปัจจุบัน ประกอบด้วยหลักการใหญ่สองส่วน คือ ธรรมอันเป็นอุดมคติ คือ หลักการ หรือเป้าหมายส่วนวินัย คือ การจัดวางระบบขึ้นในสังคมมนุษย์ด้วยความรู้ในหลักความจริงของธรรมชาติเพื่อให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตโดยสอดคล้องกับหลักความจริงนั้น ซึ่งเป็นภาคปฏิบัติเป็นวิธีการจัดทำ

พระพรหมคุณาภรณ์ได้อธิบายว่า “ในแง่ธรรมนั้น พุทธศาสนาต้องการจะฝึกฝนคนให้มีคุณภาพและคนที่มีคุณภาพนั้นก็มาประกอบกันเข้าเป็นสังคมที่ดี มาช่วยกันสร้างสรรค์สังคมที่ดี แต่วินัยเป็นการจัดสภาพชีวิต สภาพความเป็นอยู่ สภาพแวดล้อมจัดชุมชน จัดสังคม จัดระบบให้เกื้อกูลแก่การฝึกคนให้มีคุณภาพเช่นนั้นและเพื่ออำนวยโอกาสให้คนที่มีคุณภาพดีเช่นนั้นสามารถก้าวหน้าต่อไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดยิ่งขึ้นในทางธรรม” (พระราชวรมุนี ประยุทธ์ ปยุตฺโต, 2527) สังคมสงฆ์ในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์จึงเป็นสังคมที่มีธรรม คือความจริง หรือความถูกต้องดีงามเป็นจุดหมายสูงสุด โดยมีหลักการที่สำคัญว่า “ธรรมาธิปไตย ทุกคนต้องถือธรรมเป็นใหญ่ ทุกคนต้องใฝ่ธรรม ต้องถือธรรมเป็นบรรทัดฐานและเพียรพยายามมุ่งจะให้เข้าถึงธรรม” (พระราชวรมุนี ประยุทธ์ ปยุตฺโต, 2541) สอดคล้องกับแนวคิดของ ดร.เอมเบกการ์ ที่เห็นว่า “พระพุทธเจ้าทรงจัดตั้งสังคมสงฆ์ขึ้นเพื่อให้มีสังคมของคณะบุคคลที่ดำรงชีวิตอยู่ตามอุดมคติของพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นแบบอย่างแก่คฤหัสถ์” (พระมหาสมชัย กุสลจิตฺโต, 2537)

สังคมสงฆ์ในพุทธศาสนานั้นเป็นตัวอย่างของสังคมที่มนุษย์สามารถช่วยกันสร้างขึ้นมาได้ โดยการบูรณาการ มนุษย์ ธรรมชาติ สังคม ประสานกันเข้าเป็นองค์รวมเดียว โดยมีมนุษย์เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะพัฒนาให้ระบบบูรณาการเป็นไปด้วยดี สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องธัมมิกสังคมของพุทธทาสภิกขุดังข้อความที่ว่า “พระพุทธองค์ทรงบัญญัติระบบวินัย ทำให้เราเห็นได้ทีเดียวว่า เป็นระบบที่ผูกพันกันไว้เป็นพวกเป็นหมู่

ไม่แยกออกจากกันไป คำว่า “สังฆะ” แปลว่า หมู่ หรือ พวก ไม่ได้แปลว่า เดี่ยว คนเดียว เมื่ออยู่เป็นพวกก็ต้องมีอะไรเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว หรือมีหลักธรรมสัจจะอันใดอันหนึ่ง ที่จะทำให้คณะสงฆ์ตั้งอยู่ได้เป็นหน่วยเดียว จากส่วนประกอบของหน่วยหลายร้อยหลายพันหลายหมื่นหน่วยดึงเข้าเป็นสังคมที่ถูกต้อง” (พุทธทาส อินทปญฺโญ, 2538) การที่มนุษย์จะเป็นอยู่อย่างประสานกลมกลืน เริ่มต้นมนุษย์ก็ต้องรู้จักธรรมชาติ คือ รู้จักความจริงของธรรมชาติ เพื่อจะได้ปฏิบัติต่อธรรมชาติได้อย่างถูกต้อง นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังมุ่งสอนให้มนุษย์รู้จักพึ่งตัวเองในการประกอบคุณงามความดี ในการยกระดับชีวิตของตนให้สูงขึ้นไม่สอนให้คิดแต่จะเอาดีด้วยการบวงสรวงอ้อนวอน (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2541)

การจัดตั้งวางระเบียบชีวิต และระบบสังคมบนฐานแห่งความรู้ในความจริงของธรรมชาติเพื่อเอื้อประโยชน์แก่สังคมมนุษย์นี้ เรียกว่า วินัย ซึ่งคู่กันกับธรรมที่เป็นตัวความจริงในธรรมชาติพระพุทธศาสนาประกอบด้วยหลักการสองส่วนนี้ คำว่า ปาพจน์ หรือ ธรรมวินัย จึงเป็นชื่อเดิมของพุทธศาสนา ในหมู่มนุษย์วินัยคือการจัดตั้งแบบแผน วางระบบความเป็นอยู่ และจัดระเบียบในสังคม เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง แต่ก็มีความสัมพันธ์ระหว่างธรรมกับวินัย จะเห็นได้ว่าระบบแบบแผนในสังคมมนุษย์ทั้งหมดที่เรียกว่า ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมืองการปกครอง ระบบการบริหาร และระบบสังคมต่าง ๆ ทุกอย่าง จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้ความเข้าใจในความจริงแท้ในธรรมชาติที่ประสานเป็นอันเดียวกันทั้งหมด

รวมความว่า ธรรมเป็นเรื่องของความเป็นจริงตามธรรมชาติซึ่งมีอยู่เป็นธรรมดา เป็นเรื่องของชีวิตจิตใจ และปัญหาเป็นเรื่องของเนื้อหาสาระ และเป็นเรื่องของตัวบุคคลที่แต่ละชีวิตจะต้องรับผิดชอบตัวเองต่อกฎธรรมชาติ ในฐานะที่ชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่ในแง่วินัยบุคคลแต่ละคนรับผิดชอบต่อสงฆ์ คือ ต่อสังคม ไม่รอการให้ผลของกรรมตามกฎธรรมชาติ แต่สงฆ์มีหลักแห่งกรรมทางวินัย ซึ่งเป็นกรรมสมมติ ที่จะจัดการกับผู้ทำผิดนั้นทันทีในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม (พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตฺตโต, 2539) รัฐในอุดมคติที่พระพุทธเจ้าทรงก่อตั้งให้เป็นรูปธรรมขึ้นโดยมีลักษณะพิเศษที่เป้าหมาย นโยบายและหลักการที่แตกต่างจากรัฐทั่ว ๆ ไป

วิเคราะห์หลักพุทธธรรมาภิบาลตามกรอบธรรมาภิบาล 6 ประการ

สังคมสงฆ์จึงเป็นสังคมแห่งธรรมาภิบาลอย่างแท้จริงดังกล่าวแล้วข้างต้น หากสรุปตามกรอบหลักธรรมาภิบาล 6 ประการ ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. 2542 นั้น ก็สามารถพบหลักฐานได้ทั่วไปในสังคมสงฆ์ หรือในคัมภีร์ของพุทธศาสนา ซึ่งจะทำให้เห็นหลักการปฏิบัติได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนี้

1) หลักนิติธรรม

หลักนิติธรรมในพระพุทธศาสนานั้น คำที่มีความหมายใกล้ที่สุด ตรงที่สุด ก็คือคำว่า “วินัย” วินัยในภาษาไทยมีความหมายแคบ เป็นเรื่องกฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับในการปฏิบัติกิจหน้าที่ และการเป็นอยู่ วินัยในพุทธศาสนา แปลว่า “การจัดตั้งวางระบบแบบแผน” วินัยก็คือการจัดโครงสร้างวางระบบแบบแผนของ

ชุมชนหรือสังคม เพื่อให้มนุษย์มาอยู่ร่วมกันโดยมีความเป็นอยู่และสัมพันธ์ที่ดีงาม (พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตฺโต, 2541) วินัยยังมีอีกคำที่ประกอบร่วม คือ คำว่าบัญญัติ รวมเรียกว่า วินัยบัญญัติ

วัตถุประสงค์ในการบัญญัติวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้มี 10 ประการ คือ 1) เพื่อความดีงามที่สงฆ์เห็นร่วมกัน 2) เพื่อความผาสุกของสงฆ์ 3) เพื่อกำราบปราบคนที่ไม่รู้จักละอาย 4) เพื่อความผาสุกของภิกษุที่มีศีล 5) เพื่อป้องกันความเสื่อมเสียที่จะเกิดในปัจจุบัน 6) เพื่อขจัดความเสื่อมเสียที่จะเกิดในอนาคต 7) เพื่อความเสื่อมใสของคนที่ยังไม่เสื่อมใส 8) เพื่อความเสื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่เลื่อมใสแล้ว 9) เพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม 10) เพื่อส่งเสริมความเป็นระเบียบเรียบร้อยสนับสนุนวินัยให้หนักแน่น (วิ. มหา.(ไทย) 1/39/28) ได้จำแนกวัตถุประสงค์ของการบัญญัติวินัย 10 ประการข้างต้น ออกเป็น 5 กลุ่มด้วยกัน โดยแบ่งเป็นกลุ่มๆ ละ 2 ข้อ คือ กลุ่มแรก คือข้อ 1 และข้อ 2 จัดเป็นประโยชน์แก่พระสงฆ์โดยส่วนรวม กลุ่มที่สอง คือ ข้อ 3 และข้อ 4 จัดเป็นประโยชน์เฉพาะบุคคล กลุ่มที่สาม คือ ข้อ 5 และข้อ 6 จัดเป็นประโยชน์ คือ ความงามแห่งชีวิต กลุ่มที่สี่ ข้อ7 และข้อ 8 จัดเป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชน และกลุ่มที่ 5 คือ ข้อ 9 และข้อ 10 จัดเป็นประโยชน์แก่พระศาสนา (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2540) หลักนิติธรรมตามแนวทางของพุทธศาสนาจึงเป็นอุดมคติขั้นสูง เป็นตัวอย่างแห่งนิติธรรมตามหลักธรรมาภิบาลอย่างแท้จริง

2) หลักคุณธรรม

หลักคุณธรรมถือเป็นอุดมการณ์ขั้นสูงของพระพุทธศาสนาในพระไตรปิฎกปรากฏเรื่องราวต่างๆ ที่พระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ได้บำเพ็ญคุณธรรมต่างๆ ตัวอย่างเช่น พระพุทธเจ้าทรงตั้งสัจจาธิษฐานจะไม่เสด็จลุกขึ้นจากโพธิบัลลังก์หากยังไม่ได้ตรัสรู้ เป็นสัจจาธิษฐานที่แสดงถึงความตั้งใจจริง มีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง อุดมการณ์อีกอย่างหนึ่งที่ปรากฏในคำสอนทางพุทธศาสนาว่า “เสียทรัพย์ เพื่อรักษาอวัยวะ เสียอวัยวะ เพื่อรักษาชีวิต แต่ให้ยอมเสียทั้งทรัพย์ อวัยวะ และชีวิต เพื่อรักษาธรรมะ” พระพุทธองค์ยังได้ตรัสว่า “คนที่มีอายุร้อยปี ไม่ตั้งอยู่ในศีลธรรม สู้คนอายุวันเดียวแต่ตั้งอยู่ในศีลธรรมไม่ได้” อุดมการณ์เหล่านี้เคยเป็นอุดมการณ์สำคัญของบรรพบุรุษไทยในอดีต เช่นเรื่อง พันท้ายนรสิงห์ สมัยแผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 (พระเจ้าเสือ) ที่วิงวอนพระเจ้าเสือให้ประหารชีวิตตนเพื่อรักษาขนบธรรมเนียมของพระราชกำหนด ทั้งที่พระเจ้าเสือไม่ทรงต้องการประหารชีวิต (ธานินทร์ กรัยวิเชียร, 2543) เป็นต้น ในครั้งพุทธกาลเอง ครั้งหนึ่งเกิดปัญหาขึ้นว่า คฤหัสถ์หรือบรรพชิตจะดีกว่ากัน พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า *“ภิกษุทั้งหลาย เราไม่สรรเสริญมิจฉาปฏิปทาของคฤหัสถ์หรือบรรพชิต คฤหัสถ์ หรือบรรพชิตผู้ปฏิบัติผิดย่อมทำญายธรรมที่เป็นกุศลให้สำเร็จไม่ได้ เพราะเหตุแห่งการปฏิบัติผิด”* (ขุ.อิติ.(ไทย) 19/24/25) พระพุทธดำรัสข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์ไม่ทรงวัดหรือตัดสินคนแค่เพียงบทบาทหน้าที่เท่านั้นแต่ทรงยกย่องสรรเสริญคนที่ปฏิบัติชอบตามพระธรรมคำสอนของพระองค์ แม้สมัยใกล้จะปรินิพพาน พระองค์ทรงปรารภการที่พุทธบริษัทบูชาพระองค์เป็นใจความว่า *“การบูชาพระองค์ด้วยอามิสบูชา มีดอกไม้เป็นต้น ยังไม่ชื่อว่าบูชาแท้ แต่ผู้ใดประพฤติปฏิบัติธรรม ปฏิบัติชอบตามทำนองคลองธรรม ผู้นั้นจึงชื่อว่า เคารพสักการะนับถือบูชาพระตถาคตด้วยบูชาอันยอดเยี่ยม”(ที.มหา.(ไทย)10/199/148)* การนับถือพระพุทธศาสนาจึงไม่มีอะไรกีดกันคนยากจนหรือคนชั้นต่ำให้ต้องรู้สึกมีปมด้อย เพราะเมื่อถือธรรมเป็นใหญ่แล้ว ทุกคนก็มีสิทธิปฏิบัติธรรมได้ด้วยกันทั้งสิ้น

3) หลักความโปร่งใส

พระพุทธจริยาอย่างหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับหลักความโปร่งใสของพระพุทธเจ้าที่ควรศึกษาคือ ยอมให้ผู้อยู่ในปกครองตักเตือนตรวจสอบความประพฤติของผู้เป็นหัวหน้า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสาวกตรวจสอบพระองค์ อนุญาตให้พระสาวกว่ากล่าวตักเตือนหากพบว่าพระองค์จะมีข้อบกพร่อง พระพุทธเจ้ารับสั่งให้สงฆ์ตรวจสอบความเป็นพุทธะว่าพระองค์เป็นพุทธะจริงหรือ *“พึงตรวจสอบตถาคต เพื่อจะได้รู้แน่ว่าเป็นสัมมาสัมพุทธะจริงหรือไม่ (ม.มู.(ไทย) 12/488/526)* ในอรรถกถาท่านขยายความว่า ผู้ตรวจสอบ มี 3 จำพวก คือ (1) อัตถวีมังสกะ หมายถึงผู้พิจารณาประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น (2) สังขารวีมังสกะ หมายถึงผู้พิจารณาสังขารธรรม โดยลักษณะของธรรมนั่น โดยสามัญญลักษณะ และ โดยวิภาคธรรม (3) สัตถุวีมังสกะ หมายถึงผู้พิจารณาตรวจสอบพระศาสดา เช่น พิจารณาว่า ขึ้นชื่อว่า ศาสดาต้องมีคุณเช่นนี้ๆ ในสูตรนี้ หมายเอาสัตถุวีมังสกะ (ม.มู.อ.(ไทย) 2/487/286) ในวันอุโบสถ พระองค์ทรงปวารณาต่อสงฆ์ว่า *“ขอปวารณาท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะไม่ติเตียนกรรมไรๆ ทางกาย ทางวาจา ของตถาคตบ้างเลยเชียวหรือ ” พระสารีบุตรลุกขึ้นประนมมือห่มผ้าเฉวียงบ่าหันไปหาพลางกราบทูลว่า “ไม่มีกรรมใดๆ ของพระองค์ที่จะติเตียนได้เลย” (สำ. ส. (ไทย) 15/215/312)* การปวารณาให้ว่ากล่าวตักเตือนกันเป็นกุสโลบายสำหรับผู้นำหมู่แสดงภาวะผู้นำให้เห็นว่าพระองค์มีพระทัยกว้างยอมให้คนในปกครองว่ากล่าวตักเตือนได้ ถือเป็นแบบอย่างของนักปกครองหากผู้ปกครองยินดีให้คนในปกครองตักเตือนได้ย่อมเป็นกุสโลบายให้หมู่คณะอยู่กันด้วยความสมัครสมานสามัคคี พระสารีบุตรกล่าวความบริสุทธิ์ของพระพุทธเจ้าว่า

> *“พระตถาคตมีความประพฤติทางกาย วาจา และทางใจ (กายสมาจาร วจีสมาจาร มโนสมาจาร) บริสุทธิ์ พระองค์มิได้มีความประพฤติทางกาย ทางวาจา และทางใจ ที่ต้องปกปิดซ่อนเร้นเอาไว้ โดยเข้าพระทัยว่าคนอื่นอย่าล่วงรู้ความทุจริตทางกาย ทางวาจาและทางใจของพระองค์เลย”* (ที.ปา. (ไทย) 11/30/267)

พระศาสดาที่อนุญาตให้สาวกตรวจสอบพฤติกรรมของตน ย่อมแสดงถึงความบริสุทธิ์ทั้งภายในและภายนอก มั่นใจต่อการกระทำของพระองค์เอง ยากจะหาผู้นำคนใดมาเปรียบเทียบพระองค์ได้

4) หลักความมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ทั้งชายและหญิงมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เท่าเทียมกันทั้งทางตรงและทางอ้อม การคาดหวังความสำเร็จจะต้องดูตั้งแต่กระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เช่นในคณะสงฆ์มีการกระจายอำนาจ เวลาจะบวชต้องมีการทำญัตติจตุตถกรรม เวลาจะรับกฐิน ต้องถามสงฆ์ เพราะฉะนั้นการที่พระพุทธองค์ทรงกระจายอำนาจให้คณะสงฆ์ในการปกครอง คือจุดเริ่มต้นของธรรมาภิบาลในโลก พระพุทธเจ้าทรงอยู่ในสมัยราชาธิปไตย แต่พระองค์ให้สงฆ์ส่วนใหญ่กระจายอำนาจ โดยฝากพระพุทธศาสนาไว้กับบริษัท 4 นอกจากนี้พระพุทธองค์ยังได้ตรัสหลักอปริหานิยธรรม (ที.ม.(ไทย) 10/134/79-80) ซึ่งเป็นหลักการมีส่วนร่วม คือ 1) หมั่นประชุมกัน ต้องหมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ 2) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมกันทำกิจที่ควรทำ พร้อมกันเลิกประชุม 3) ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธองค์ไม่บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่ พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้แล้วปกครองโดยกฎหมายที่ชอบธรรม 4) มีความเคารพนับถือท่านผู้ใหญ่ให้ท่านมีส่วนร่วม

5) บรรดากุลสตรีมีส่วนร่วม ไม่ข่มเหงสตรี ผู้หญิงก็เป็นใหญ่ได้ 6) ศาสนาอื่นเคารพเจดีย์ ปูชนียสถานของศาสนาอื่นให้เขาอยู่ได้ 7) ศาสนาพุทธก็อารักขา คุ้มครองพระอรหันต์ทั้งหลาย สังคมสงฆ์จึงเป็นสังคมแห่งกัลยาณมิตรที่สมาชิกดำรงอยู่ร่วมกันเพื่อการศึกษาตามหลักไตรสิกขา คือการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจและปัญญา ดังที่พรหมคุณาภรณ์กล่าวว่า “สาระของไตรสิกขาแสดงออกมาไม่เฉพาะในการปฏิบัติของบุคคลเท่านั้น แต่ส่องถึงภาระกิจของมนุษย์ที่จะต้องทำในระดับชุมชนและระดับสังคมด้วย”อปริหานิยธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดความเจริญโดยส่วนเดียว ไม่มีความเสื่อม มี 2 ประเภทคือ ราชอปริหานิยธรรม และภิกขุอปริหานิยธรรม (ที.ม.อ.(ไทย) 2/134-136/116-128)

5) หลักความรับผิดชอบ

ความหมายของความรับผิดชอบที่แท้จริงจะต้องตั้งอยู่บนฐานของความเมตตากรุณา และความปรารถนาที่จะทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น เราไม่เพียงแต่จะให้ความเคารพมวลมนุษย์เท่านั้น หากยังต้องให้การดูแล การงดเว้นจากการก้าวก่ายแทรกแซงสัตว์สายพันธุ์อื่นและสิ่งแวดล้อม ในการทำงานเพื่อความสุขและความพึงพอใจของบุคคล ครอบครัว ประเทศชาติ และชุมชนระหว่างประเทศ กุญแจสำคัญคือจิตใจที่หวังประโยชน์เพื่อผู้อื่นของเรานี่เอง (พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร, 2549) ตัวอย่างหลักปฏิบัติเกี่ยวกับความรับผิดชอบ คือ หลักทิศ 6 ในสิงคาลกสูตรเป็นหลักธรรมที่ว่าด้วยหน้าที่พลเมือง เป็นความรับผิดชอบร่วมกันของทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างตนเองต่อคนรอบข้าง ซึ่งมนุษย์แต่ละคนจะมีความสัมพันธ์กับคนรอบข้างซึ่งมีสถานะแตกต่างกันจำแนกออกเป็น 6 กลุ่ม เหมือนทิศ 6 ซึ่งแต่ละทิศมีความหมายดังนี้ 1) ทิศเบื้องหน้า หมายถึง มารดาบิดา 2) ทิศเบื้องขวา หมายถึง ครูอาจารย์ 3) ทิศเบื้องหลัง หมายถึง บุตร ภรรยาหรือสามี 4) ทิศเบื้องซ้าย หมายถึง มิตรสหาย 5) ทิศเบื้องหลัง หมายถึง ลูกจ้างหรือคนรับใช้ 6) ทิศเบื้องบน หมายถึง พระภิกษุ สามเณร สมณพราหมณ์ (ที. ปา.(ไทย)11/242/199)

การที่พระพุทธเจ้าตรัสให้พระสาวกเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์ของชาวโลก หลักเมตตากรุณาในพรหมวิหาร 4 หลักการสงเคราะห์กันในสังคหวัตถุ 4 ล้วนเป็นหลักธรรมที่แสดงความรับผิดชอบต่อสังคมในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น หากจะกล่าวสรุปโดยภาพรวมทั้งสิ้น พระพุทธศาสนาสร้างระบบศีลหรือวินัยขึ้นมาก็ล้วนมีเจตนารมณ์ในการรับผิดชอบทั้งในเชิงปัจเจกและเชิงสังคมควบคู่กันไป นั่นคือเน้นหล่อหลอมกล่อมเกลาพฤติกรรมของแต่ละบุคคลให้ดีงาม และจัดวางระเบียบแบบแผน จัดโครงสร้าง และจัดระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมควบคู่กันไป

6) หลักความคุ้มค่า

สังคมสงฆ์ในพุทธศาสนาเป็นสังคมตัวอย่างของชีวิตที่พึ่งอาศัยวัตถุน้อยที่สุด เพื่อฝึกให้พระภิกษุมีชีวิตเพื่ออุทิศเวลาและแรงงานไปในด้านกิจเกี่ยวกับธรรมได้เต็มที่ ไม่มัวห่วงกังวลกับการแสวงหาวัตถุ การดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจด้วยหลักการที่ว่าเป็นอยู่ง่ายอาศัยปัจจัยสี่พอเลี้ยงชีพและบริโภคด้วยปัญญา เป็นตัวอย่างของชีวิตที่แม้จะอาศัยปัจจัยสี่น้อยที่สุดแต่มีชีวิตที่ดีงามและเป็นสุขที่สุดได้ ทั้งนี้ในพุทธศาสนาได้ใช้หลักพระวินัยอันเป็นคัมภีร์ที่รวมระเบียบปฏิบัติของสงฆ์ที่มีความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจอย่างมากเพราะวินัยเป็นเรื่องของการจัดระเบียบชีวิตและระบบสังคมรวมทั้งระบบเศรษฐกิจ พระพุทธศาสนาได้เสนอหลักทางศีลธรรมที่

เนื่องด้วยหลักเศรษฐกิจเป็น 2 ทาง คือ ชั้นต่ำ หลักสนอง กับหลักชั้นสูง หลักบำบัด หลักสนอง หมายถึง การสอนให้ตั้งเนื้อตั้งตัวให้ได้ในทางเศรษฐกิจ พยายามยกฐานะของตนให้สูงขึ้นด้วยความขยันหมั่นเพียรและวิธีการอื่นๆ ส่วนหลักบำบัดนั้นหมายถึง การสอนให้รู้จักบรรเทาความต้องการชนิดรุนแรงที่กลายเป็นความทะยานอยากอันก่อความทุกข์ให้ คำสอนหลักเศรษฐกิจขั้นต่ำได้แก่ หลักทิฏฐธัมมิกัตถะ (ประโยชน์ปัจจุบัน) หลักการเว้นจากอบายมุข หลักว่าด้วยเรื่องความสุขของผู้ครองเรือน 4 อย่าง หลักว่าด้วยสาเหตุที่สกุลอันมั่งคั่งจะตั้งอยู่ไม่ได้นาน เป็นต้น หลักเศรษฐกิจขั้นสูง ทรงสอนให้มนุษย์เป็นนายเหนือความทะยานอยาก (ตัณหา) รู้จักเอาชนะไม่เป็นทาสของความทะยานอยาก รู้ว่าแค่ไหนเป็นความจำเป็นแค่ไหนเกินความจำเป็น แค่ไหนเป็นความทะยานอยากที่มาเผาลนจิตใจให้เร่าร้อน ในพระวินัย ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามพระหยิบจับหรือรับเงินทอง ทรงอนุญาตสิ่งจำเป็นสำหรับภิกษุไว้ 4 ประการ คือ ปัจจัย 4 ทรงวางหลักไว้ว่า *“ความทะยานอยาก เป็นเหตุให้ทุกข์เกิด ดับความทะยานอยากได้โดยไม่เหลือ เป็นการดับทุกข์”* (วิ. มหา.(ไทย) 4/14/22) พระพุทธองค์ตรัสว่า *“ภิกษุทั้งหลาย ยังไม่ตกเป็นทาสของความทะยานอยากที่เกิดขึ้นเพียงใดก็ยังความเจริญได้ไม่มีเสื่อมเพียงนั้น”* นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังเสนอเรื่องอริยทรัพย์ประเสริฐ 7 ประการ (ที.ปา. (ไทย)11/357/397) ซึ่งเป็นหลักเศรษฐกิจชั้นสูง ที่อำนวยผลทั้งโลกนี้และโลกหน้า และหลักสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือหลักสันโดษ อันเป็นส่วนหนึ่งแห่งแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่ใช้ในยุคปัจจุบัน ตัวอย่างพระพุทธดำรัส เกี่ยวกับสันโดษ เช่น

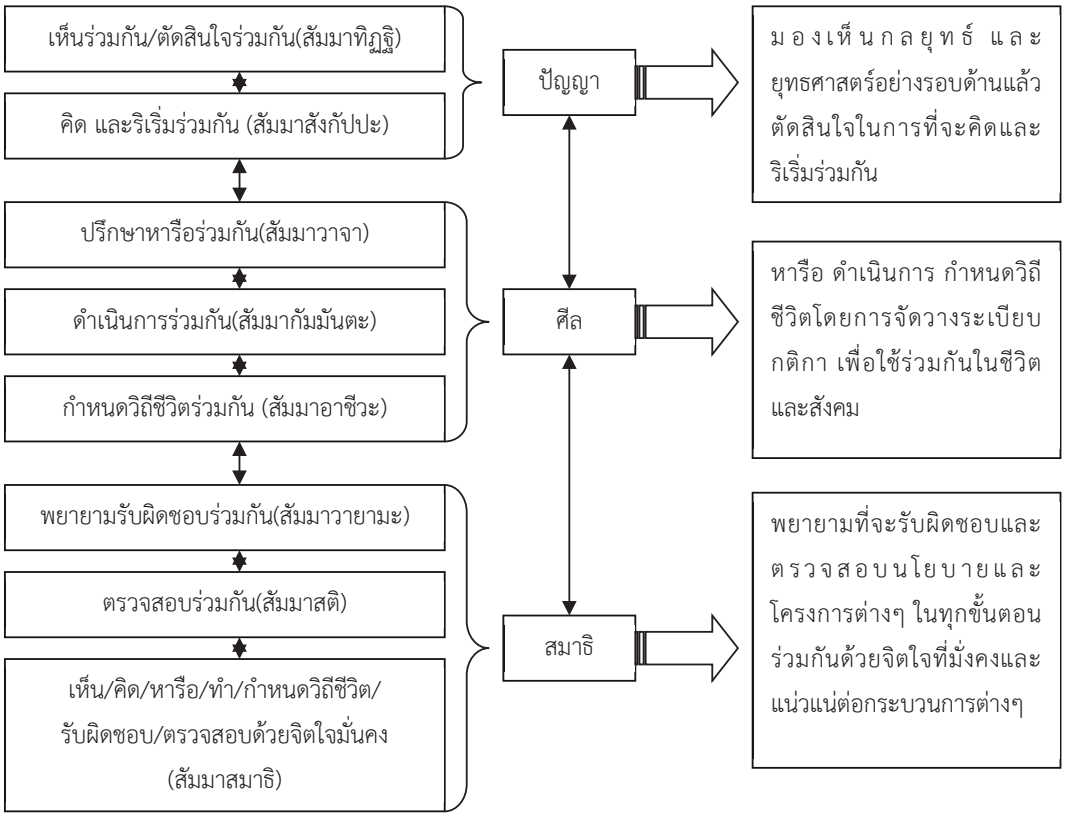
> *“ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายจักเป็นผู้สันโดษด้วยจีวรตามมีตามได้ และกล่าวสรรเสริญความสันโดษด้วยจีวรตามมีตามได้ ทั้งไม่ประกอบการแสวงหาผิดที่ไม่สมควร เพราะเหตุแห่งจีวร ไม่ได้จีวรก็ไม่กระวนกระวาย และได้จีวรแล้วก็ไม่ติดใจ ไม่หลง ไม่พัวพัน มองเห็นโทษ มีปัญญาเครื่องสลัดออก ใช้สอยอยู่”*
> *(สำ.นิ.(ไทย) 16/144/233)*

ในการพัฒนาเศรษฐกิจตามหลักพุทธธรรมาภิบาล ต้องยึดหลักมัตตัญญุตา คือ ความรู้จักประมาณ รู้จักพอดีที่ทำให้คุณภาพชีวิตมาบรรจบกับความพึงพอใจ เป็นระบบเศรษฐกิจที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม ไม่เบียดเบียนทำลายธรรมชาติ ในการวิภาคหรือแจกจ่ายผลผลิตทางเศรษฐกิจพุทธศาสนาไม่มุ่งเพียงการค้าขายเพื่อผลกำไร แต่ควรแจกจ่ายที่เรียกว่าการให้ทานด้วย (พระวรากรณ์ ชยากโร, 2544) เพราะเมื่อมีการให้ทานจะทำให้สังคมมีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล ไม่เกิดการแข่งขันเบียดเบียนกัน สังคมก็จะมีสันติสุขตามมา

สรุปความได้ว่าหากนำหลักธรรมาภิบาลทั้ง 6 มาจัดกลุ่มตามกรอบแนวคิดเชิงระบบจะทำให้เห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้น หลักนิติธรรมและคุณธรรม ถือเป็นปัจจัยนำเข้า คุณธรรม หมายถึงคนในสังคมมีธรรม นิติธรรม หมายถึงกฎระเบียบที่คนกำหนดขึ้นโดยธรรม เมื่อเข้าสู่กระบวนการปฏิบัติก็ต้องให้ทุกคนได้มีส่วนร่วม โดยการปฏิบัติอย่างโปร่งใสต่างฝ่ายต่างสามารถตรวจสอบการทำงานของกันและกันได้สุดท้ายผลสัมฤทธิ์ที่ได้ หรือผลที่เกิดขึ้นต้องให้เกิดความคุ้มค่าหรือเกิดประโยชน์สูงสุด และพร้อมจะรับผิดชอบไม่ว่าผลจะออกมาดีหรือไม่ดี เป็นความรับผิดชอบต่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งมนุษย์ สัตว์และสิ่งแวดล้อม

พุทธธรรมาภิบาลตามแนวมรรคมีองค์ 8

กระบวนทัศน์ในการแก้ปัญหาตามแนวทางของพระพุทธศาสนา เป็นกระบวนทัศน์ที่ใช้ในการพัฒนาธรรมาภิบาลให้เกิดขึ้นโดยเน้นการพัฒนาไปที่ตัวบุคคล เป็นการระเบิดจากภายในจิตใจของบุคคลตามแนวทางแห่งมรรคมีองค์ 8 โดยเริ่มที่ทุกฝ่ายต้องเห็นร่วมกัน/ตัดสินใจร่วมกัน (สัมมาทิฏฐิ) จากนั้นก็ต้องคิด และริเริ่มร่วมกัน (สัมมาสังกัปปะ) ผลที่เกิดตามมาคือสามารถมองเห็นกลยุทธ์ และยุทธศาสตร์การพัฒนาอย่างรอบด้าน มีการปรึกษาหารือร่วมกัน (สัมมาวาจา) ดำเนินการร่วมกัน (สัมมากัมมันตะ) กำหนดวิถีชีวิตร่วมกัน (สัมมาอาชีวะ) โดยการจัดวางระเบียบ กติกา เพื่อใช้ร่วมกันในชีวิตและสังคม พยายามรับผิดชอบร่วมกัน (สัมมาวายามะ) ตรวจสอบร่วมกัน (สัมมาสติ) เห็น/คิด/หารือ/ทำ/กำหนดวิถีชีวิต/รับผิดชอบ/ตรวจสอบด้วยจิตใจมั่นคง (สัมมาสมาธิ) กระบวนการทำงานของมรรคมีองค์ 8 หากเกิดพร้อมกันไปในทุกคนย่อมสามารถสร้างธรรมาภิบาลให้เกิดขึ้นได้ ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 กระบวนการทำงานของมรรคมีองค์แปดเพื่อสร้างธรรมาภิบาล

พระพุทธเจ้าทรงวางแนวทางการดำเนินชีวิตไว้ เพื่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ให้รู้จักวิธีแก้ปัญหาชีวิต เมื่อแก้ปัญหาได้ การดำเนินชีวิตย่อมผ่อนคลายความขัดข้องติดขัดลงไป เรื่องการดำเนินชีวิตนั้น ว่าไปแล้วเป็นเรื่องสลับซับซ้อน มนุษย์ต่างความคิดต่างพฤติกรรม ส่วนใหญ่มุ่งความอยู่รอด มีชีวิตโดยไม่คำนึงความถูกต้อง ไม่เคารพกฎเกณฑ์ ดังนั้น ถ้าหากไม่สามารถมีชีวิตอยู่ด้วยความรู้ด้วยความเข้าใจมักทะยานดิ้นรนไปตามเรื่อง

ตามราว จนกลายเป็นปมขัดแย้งไม่จบสิ้น เมื่อแต่ละคนมีความไม่รู้ไม่มีความเข้าใจ ทุกคนจึงมีปัญหาเฉพาะตน หากมารวมกันเป็นหมู่คณะ จะยิ่งสร้างความสับสน ก่อปัญหามากยิ่งขึ้น ทั้งปัญหาส่วนตัวและปัญหาที่ต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่น กลายเป็นปัญหาซ้อนปัญหา สลับซับซ้อน ในการแก้ปัญหามนุษย์ พระพุทธเจ้าทรงบอกให้แก้ที่จิตใจ ซึ่งเป็นเจ้าของพฤติกรรม หากมนุษย์มีความคิดอย่างถูกต้อง มีวิธีพูดถูกต้อง ปฏิบัติหน้าที่การงานถูกต้อง มีอาชีพถูกต้อง ใช้สติปัญญาถูกต้อง มีความตั้งใจถูกต้อง มนุษย์ย่อมเกิดสามัญสำนึก รับผิดชอบต่อพฤติกรรมของตนเอง ความสับสนวุ่นวายจะลดลงจนถึงความสงบได้ในที่สุด

สรุป

แนวคิดธรรมาภิบาลในปัจจุบันกับแนวคิดพุทธธรรมาภิบาลที่ผู้เขียนเสนอไว้ในที่นี้มีความแตกต่างกัน เนื่องจาก แนวคิดธรรมาภิบาลในปัจจุบันยังมีอำนาจแบบอัตตาธิปไตย รวมถึงอุปาทาน 4 แฝงอยู่ ทั้งนี้โดยพิจารณาจากเป้าหมายในเชิงผลประโยชน์ จะมุ่งประโยชน์ส่วนตนเป็นหลักมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม แต่พุทธธรรมาภิบาลจะเน้นประโยชน์ทั้งสองคือประโยชน์ของทุกฝ่าย ตัวอย่างหลักพุทธธรรมาภิบาล ได้แก่ **หลักนิติธรรม** ในพระพุทธศาสนานั้น คำที่มีความหมายใกล้ที่สุด ตรงที่สุด ก็คือคำว่า “วินัย” ซึ่งแปลว่า “การจัดตั้งวางระบบแบบแผน” วินัยก็คือการจัดโครงสร้างวางระบบแบบแผนของชุมชนหรือสังคม เพื่อให้มนุษย์อยู่ร่วมกันโดยมีความเป็นอยู่และสัมพันธ์ที่ดีงาม **หลักคุณธรรม** ในพระไตรปิฎกมีคำสอน เช่น “เสียทรัพย์ เพื่อรักษาอวัยวะ เสียอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต แต่ให้ยอมเสียทั้งทรัพย์ อวัยวะ และชีวิต เพื่อรักษาธรรมะ” พระพุทธองค์ยังได้ตรัสว่า “คนที่มีอายุร้อยปี ไม่ตั้งอยู่ในศีลธรรม สู้คนอายุวันเดียวแต่ตั้งอยู่ในศีลธรรมไม่ได้”**หลักความโปร่งใส** พระพุทธจริยาอย่างหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับหลักความโปร่งใสของพระพุทธเจ้าที่ควรศึกษาและนำมาเป็นแบบอย่างคือ ยอมให้ผู้อยู่ในปกครองตักเตือนตรวจสอบความประพฤติของพระองค์ ว่ากล่าวตักเตือนพระองค์ ดังพุทธดำรัสว่า พระองค์เป็นพุทธะจริงหรือ พึงตรวจสอบตถาคต เพื่อจะได้รู้แน่ว่า เป็นสัมมาสัมพุทธะจริงหรือไม่ **หลักความมีส่วนร่วม** หมายถึง กระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เท่าเทียมกันทั้งทางตรงและทางอ้อม การคาดหวังความสำเร็จจะต้องดูตั้งแต่กระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เช่นในคณะสงฆ์มีการกระจายอำนาจ เวลาจะบวชต้องมีการทำญัตติจตุตถกรรม เวลาจะรับกฐิน ต้องถามสงฆ์ **หลักความรับผิดชอบ** ที่แท้จริงจะต้องตั้งอยู่บนฐานของความเมตตากรุณา และความปรารถนาที่จะทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น หลักความรับผิดชอบที่สำคัญคือหลักทิศ 6 ในสิงคาลกสูตร เป็นต้น หลักของความรับผิดชอบ สามารถอธิบายด้วยหลักกรรม ซึ่งมีทั้งกรรมตรง กับกรรมร่วม ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์ของโลก **หลักความคุ้มค่า** สังคมสงฆ์ในพุทธศาสนาเป็นสังคมตัวอย่างของชีวิตที่พึ่งอาศัยวัตถุน้อยที่สุด เพื่อฝึกให้พระภิกษุมีชีวิตเพื่ออุทิศเวลาและแรงงานไปในด้านกิจเกี่ยวกับธรรมได้เต็มที่ ไม่มัวห่วงกังวลกับการแสวงหาวัตถุ การดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจด้วยหลักการที่ว่าเป็นอยู่ง่าย อาศัยปัจจัยสี่พอเลี้ยงชีพ และบริโภคด้วยปัญญาเป็นตัวอย่างของชีวิตที่แม้จะอาศัยปัจจัยสี่น้อยที่สุดแต่มีชีวิตที่ดีงามและเป็นสุขที่สุดได้ ในการพัฒนาระบบพุทธธรรมาภิบาล พุทธศาสนามองเรื่องปัญญาในทุกบริบท ที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ และปรโตโฆสะ อีกทั้งพระพุทธเจ้าทรงให้เริ่มที่จิตใจ ซึ่งเป็นเจ้าของพฤติกรรม หากมนุษย์มีความคิดอย่างถูกต้อง มีวิธีพูดถูกต้อง

ปฏิบัติหน้าที่การงานถูกต้อง มีอาชีพถูกต้อง ใช้สติปัญญาถูกต้อง มีความตั้งใจถูกต้อง มนุษย์ย่อมเกิดสามัญสำนึก รับผิดชอบต่อพฤติกรรมของตนเอง ความสับสนวุ่นวายในสังคมจะลดลง ถึงความสงบในที่สุด ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์สำคัญแห่งหลักพุทธธรรมาภิบาลได้อย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525).*พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. (2543). *คุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหาร.* กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ส่งเสริมจริยธรรม ก.พ..

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2542). *การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน.* กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.

_____. (2539). *การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2541). *นิติศาสตร์แนวพุทธ.* กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

_____. (2546). *พุทธธรรม.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2541).*พัฒนาวัฒนธรรมในตัวคนไทย.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.

_____. (2537). *ลักษณะสังคมพุทธ.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.

พระมหาสมชัย กุสลจิตฺโต. (2537). พระพุทธศาสนากับ ดร.เอ็มเบ็ดการ์. *พุทธจักร.* 46(7), 22.

พระมหาสมบูรณ์ วุฑฺฒิกโร (พรรณา). (2549). ประเด็นโต้แย้งว่าด้วยพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม. *บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์.* 2(4), 52-88.

พระวรากรณ์ ชยากโร (พูลสวัสดิ์). (2544). *การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องสังคมอุดมคติในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต).* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุทธทาส อินทปญฺโญ. (2538). *ธัมมิกสังคมนิยม.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยามประเทศ.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2541). *คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา.* กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2540).*คำบรรยายพระไตรปิฎก.* กรุงเทพมหานคร: หอรัตนชัยการพิมพ์.